

„Ha nincs bizalom, ez az egész szétesik”

Csaba László közgazdász-professzorral Tarnói Gizella készített interjút

„Semmi nem szól amellett, hogy 5-6 év valutáris bizonytalanságot vállaljunk” – nyilatkozta nemrég egy rádióműsorban a Közép-európai Egyetem professzora az euró bevezetésének esetleges elhalasztása kapcsán. „Szlovénia, Észtország, Litvánia 2007-ben bevezeti az eurót, még Bulgária is megelőzhet bennünket” – tette hozzá. Mi meg esetleg újabb halasztásról döntünk? Elképesztő és elkésérítő, hogy évek óta nem tudhatjuk, mi igaz abból, amit nap mint nap hallunk a politikusainktól a magyar gazdaságról. Az egyik oldal szerint egészségesen fejlődik, mi több, dübörög a gazdaság, a másik szerint meg szétlopták az országot, és csökken a növekedés. Ha netán van is a politika szereplői között olyan, aki a gazdaságról igazat mond, se hiszünk már neki. Miért és hogyan jutottunk el idáig?

– Nemigen van olyan, aki igazat mond. Mindenki azt a részét emeli ki a valóságból, ami az ő szívéhez közel áll, és ami valamilyen szinten igaz is, mert nyílt hazugságokat a legutóbbi időkhöz azért nem engedtek meg maguknak a politikusok. Olyan eddig is volt, hogy minden évben átértelmezték azokat a mutatókat, amiről beszéltek, hogy nagyobb hangot kapott a terv a ténynél, hogy a múlt időről időre változókonnyá vált, de azért, amit mondtak, az nagyjából vagy igaz volt, vagy annak szánták. Most meg az a jellemző, hogy a cél szentesíti az eszközt, és ennek rendelnek alá mindent, egyoldalúan válogatnak. A klasszikus példa szerint a *Bibliában* is benne van, hogy „nincs Isten”, amely a Bölcsességek könyvében úgy folytatódik, hogy „így szól az oktan”. Ha kihagyjuk a mondat másik felét, akkor ugye pontosan és szépen idézünk, de hát mégsem a teljesség igényével. És ez itt a baj. A magyar gazdaságban ellentmondásos folyamatok vannak, és mindenki csak azt emeli ki belőle, ami neki jó, merthogy egy túl korán elkezdett, érzelmileg betegesen túlfűtött választási kampány közepén vagyunk már most, és ez mindent maga alá söpör, mindenféle hosszabb távú célszerűség, megfontolás, hitelesség mellőzésével az azonnali médiahatás van előtérben. Hogy mi szól nagyot, amivel be lehet kerülni a tévébe.

– Azt mondja, korán kezdődött a választási kampány, én meg azt mondom, hogy véget sem ért. Hiszen az egymásra ígéretés, az egymás túllicitálása 2002 tavaszán kezdődött, és végül olyan pályára hajszolta az országot, aminek valamennyien megisszuk még a levét.

– A konfrontatív hangulat valóban állandósult. Nem is tudom, mivel kezdődött. Talán amikor az MSZP úgy döntött, hogy párton kívüli miniszterelnököt választ, és ezzel a demokrácia lényegével ellentétes megoldás született. Ugyanis akármekkora az ellentét például Tony Blair és Gordon Brown között, a Munkáspárt nem tud kihátrálni a miniszterelnök mögül. Ott ülnek a csapdában, amit kormánynak hívnak, X és Y lemondhat vagy bármit nyilatkozhat, de a párt nem tud kihátrálni Blair mögül. Schröder is így maradt meg. Ez így van kitalálva, a parlamenti demokrácia így működik. A párton kívüli miniszterelnök fából vaskarika. Ez a jelölés volt az első

lépés. A második meg az, hogy a D-209-es ügyet – én így tudom – szántszándékkal késleltetve robbantották ki, ugyanis a két választási forduló között megindult a jobboldal népszerűség-növekedése, azt hitték, nyernek. Aztán a kirobbantással végül arra számítottak, hogy a baloldal azon nyomban elveszíti az arcát – mert végül is arccal nyertek, nem programmal –, és ha tovább tart a lendület – feltételezve, hogy az SZDSZ-nek, ha az önazonosságát és nem a miniszteri székeit akarja megőrizni, nincs más választása, átáll –, akkor könnyen, gyorsan, kétharmados győzelmet aratva mindent le lehet tarolni. Ez végül nem jött be. De lehet, hogy 2001-ben, a minimálbér emelésével kezdődött minden, amikor a jobbközép kormány baloldali jellegű politikába fogott. De mindegy, ki kezdte, a lényeg az, hogy bokszmérkőzéssé vált politika. Vagyis voltaképpen valóban nem ért véget a kampány, de most szeptember elején biztos, hogy egészen új lendületet kapott, nyílt, visszafordíthatatlan, meghirdetett módon legalább hat hónappal, de inkább kilenccel a választások előtt. Na most, ha valami rossz egy olyan országnak és különösen a gazdaságnak, ahol bizonytalanok az adatok, bizonytalanok az emberek, akkor az az, hogy folyik az anyázás hónapokon keresztül, hiszen mindenki tudja, hogy a másik csak hirtelen felindulásból, különös kegyetlenséggel mondta azt, amit mondott. Ez visszafogja a gazdaságot. Most új lendületet vett a kampány, ami minden eddigit túlhalad, számomra visszataszító, ahogy mindenféle korlát nélkül belegyalogolnak emberek magánéletébe, ahogy semmi sem szent, ahogy a cél szentesíti az eszközt. És hogy mi lesz az országból öt-tíz év múlva, ami azért többünket érdekel – a befektetőt is, aki államkötvényt vett –, amin muszáj lenne gondolkodni, abszolút lekerült a napirendről.

– **Én mentséget ugyan nem találtam arra, ami az elmúlt években történt, de magyarázatot igen, mármint arra, hogy nem kezdték el a komoly, nagy reformokat, amelyek átalakítanák a meglévő rendszereket. Ugyanis még a legalapvetőbb dolgokban sem volt esély a konszenzusra, amire pedig a reformok megkezdéséhez szükség lenne. Azonban most, amikor az Eurostat állásfoglalása ismeretében – tehát hogy egy tételt, amiről egyébként tudtuk valamennyien, hogy létezik, nem ebbe, hanem amabba a rubrikába kötelező könyvelnünk – azt hallom, a reformok azonnali megkezdése helyett inkább az euró 2010-es bevezetésének elhalasztását fontolgatjuk, ezt már nem tartom bocsánatos bűnnek. Talán még egy halvány remény van, hogy ez a felvetés is csak a választásoknak szól, és a következő kormánynak – bármilyen lesz is – muszáj lesz lépnie. Muszáj lesz, mert kikényszeríti az élet.**

– Magyarázat mindig mindenre van, de hogy az mentség-e, más kérdés. Én úgy látom egyébként, hogy a dolgok folyamattá állnak össze. Ha az ember a számokat nézi, akkor az igazi meglepetés az, hogy vannak bizonyos konstansok. A konstans az, hogy az államháztartás finanszírozási igénye minden évben nagyon nagy – a legutóbbi számítás szerint 2004-ben 9,9 százalék volt –, a fizetési mérleg hiánya pedig 8,5–10 százalék között van.

– **Miközben négyszázalékos a GDP-növekedés...**

– Ami önmagában véve óriási ellentmondás. És külön baj, hogy visszatért a megkülönböztetés – amit Kupa Mihály vezetett be negyed századdal ezelőtt megjelent könyvében –, hogy van a nemzetgazdaság tényleges hiánya, és van a parlamenti hiány: amit ebből bevallanak. Makroökonómiai szempontból mindegy, hogy a 8,5 százalékos hiányból hármat, hatot vagy hét és felet vallunk be, az attól még 8,5 százalékos, illetve bizonyos években 9 volt. Nagy baj az is, hogy 2001-ben, az erősen felfutó növekedés időszakában ennek csökkennie kellett volna, sőt a stabilitási egyezmény szerint meg is kellett volna szűnnie. Ha nő a torta, akkor a legkisebbnek is több kell, hogy jusson, az egérkének is több fog jutni, tehát az államháztartásba is többnek kell befolynia. De nem folyik be több, tehát a rendszer nagyon rosszul működik. Ennek egy részét a törvényesített adókerületek okozzák, de van egy másik része, amire nem tudunk magyarázatot adni. Én vagy két éve kérdeztem először egy illetékest, hogy mit tud ő erről, és őszintén bevallotta, hogy fogalma sincs róla, éppen akkor kiküldött valami „kommandót”, hogy próbálják kitalálni. Azóta is keresik.

– **Jól értem, hogy mondjuk 4 százalékkal nő a GDP, de az állami bevételek nem nőnek ennyivel?**

– Igen, ez így van. Egyébként csak 3–3,5 százalékos a növekedés.

– **Én 3,9-et olvastam legutoljára.**

– A 2,9–3,9 átlaga az inkább 3,5 százalékos, és ez még konyulni fog az idő múlásával. Mindenesetre nem helyben jár, előre megy. Dübörgésnek persze nem nevezném. A napokban hallottam Szekeres Imrétől, hogy a kiadást milyen jól megfogják, csak az a fránya bevétel nem megy. Tudok javasolni még egy-két ilyen echo-hoz hasonló megoldást, és akkor még annyi sem lesz. Vagy még le kell szállítani egy-két fix adónemet, és akkor teljes lesz a harakiri.

– **Plusz van a hatalmas hiány.**

– 2002 óta megállás nélkül mondják – helyesen –, hogy csökkenteni kell a hiányt, de nem megy. Most az állami újraelosztás aránya kétségtelenül csökkent, 52,5 százalékról lement 49-re, de ez még mindig eszméletlenül sok. Nem Svédországhoz kell mérni, ahol annyival magasabb a termelékenység is, hanem a hozzánk hasonló fejlettségű országokhoz, amelyekhez képest ez tíz százalékkal több, mint amekkora ideális lenne. De nem tudtak semmihez sem hozzányúlni. Van száz lépés ide, száz lépés oda, száz lépés amoda, de a makrofolyamatokat jelző két-három mutatóban nincs semmiféle változás. Azt mondták, a növekedés gyorsulni fog, nőni fog, ha nőni kell. Nem nőtt, nem gyorsul, hanem lassul. A másik, amit mondtak, hogy csökkenni fog mind a belső, mind a külső finanszírozás igénye. Csökkent a finanszírozási igény, jelentik, mások tiltakoznak, de mégis, de mégse, ide könyvelik, oda könyvelik, de amikor bruttó kimutatást készítettek, kiderült, nem csökkent. Egyik évben sem csökkent. 2002-ben még azt lehetett mondani, hogy az egyszeri tételek helyes könyvelése miatt van minden. De utána? 2003-ban, 2004-ben, 2005-ben, sőt most már tudjuk, hogy még 2006-ban is? Helytelen kiinduló adatokból dolgoznak, ez az igazi baj. És ha már arról

van szó, hogy van-e erre magyarázat, hát egy van, amiről Szegvári Iván írt a nyolcvanas években a „marjaizmust” elemezve, hogy kétféle gazdaságpolitika van: a meghirdetett és az implicit. Az implicit gazdaságpolitika az, ami a napi döntésekből kirajzolódik. Nagyon jó cikket írt arról, hogy Magyarországon 1978-tól 86-ig mi mindent hirdettek meg, és ahhoz képest mi történt. Köszönőviszonyban sem volt a kettő egymással. És azt is megmutatta, hogy ez bizony rosszat tesz a gazdaságnak, elkerülhetetlenül lelassítja, mert senki semmire nem tud készülni, az egész kifolyik a kormányzat kezéből. Kísértetiesen ez ismétlődik most húsz évvel később: mindenfélét mondanak 1999-2000 óta, de különösen 2002 óta. Mert hogy mi volt 2000-2001-ben, az bizonyos szempontból már gazdaságtörténet...

– Meg akkor ugye nem is tudhattuk, hogyan festenek a számok, mert kétéves volt a költségvetés, így még parlamenti vita sem volt róluk.

– Az se volt jó, de bizonyos szempontból az már történelem. 2002 óta azonban a növekedés lassul, az egyensúlyi mutatók konstansan rosszak, a kormányzat állandóan hirdet valamit, abból mindig valami megvalósul, de makroszinten semmi jó nem jön ki belőle. És elszakad egymástól a közbeszéd meg a valóság, a kormányzati szándék és a valós történések. Az ország eladósodása nő, még hozzá nem azért, mert arra költöttünk, hogy javuljon a környezetvédelem, nem azért, mert annyi autópályát vagy mit tudom én mi mindent építettünk, ami a jövőben jövedelmet fog termelni, hanem folyó fogyasztásra, intézmény-fenntartásra, plusz veszteségfinanszírozásra költöttünk, mint a nyolcvanas években is. Ez tehát a nyolcvanas évek újratermelődése, annak előrelátható következményeivel együtt, és ami ebben különösen félelmetes, hogy ezt azok csinálják, akik többé-kevésbé felnőtt emberként élték át ezt az időszakot, látták, mi történik, amikor a politika egyetlen imperatívusza a konfliktuskerülés, jaj, ne lépünk senkinek a lábára, jaj, észre ne vegyünk, hogy mit csinálunk – hát tudjuk, hogy ez hova vezet.

– Van valami azonban, amit egyáltalán nem értek. A pénzpiac miért nem vonta meg még a bizalmat Magyarországtól? Nem mintha ezt kívánnám, de szerintem már tavaly is csak mosolyogtak az elemzők – velünk együtt – egy-egy bejelentésen, hogy ennyi meg ennyi lesz a hiány. Mitől vagyunk mégis még ott, ahol vagyunk?

– Próbáljuk kitalálni, és mindenféle ötleteink vannak. Az mindenesetre tény, hogy például a kilencvenes évektől a magyar gazdaság nyolcvan százalékában nem az állam fűjja a passzátszelet, akármit kiabálnak a parlamentben. Tehát a gazdaság független a kormányok szándékától. Ezt akartuk, és ez meg is van. A vállalati szféra – most már nem csak a nagy, hanem a kis-, közepes is – normálisan működik, akinek el kell hullania, az elhullik, akinek le kell húznia a rolót, az elmegy Kínába, jön helyette a másik, kifelé-befelé megy a tőke, ez egy önjáró gépezet, amit ha szántszándékkal föl nem borítunk, nem borul fel magától.

– De most mintha szántszándékkal akarnánk felborítani.

– Hogy mi lesz, az egy következő lépés. Egyelőre maradjunk az eddigi bizalom okainál. Tehát az egyik az, hogy magánosított és transznacionalizált a magyar gazdaság, és nagymértékben független a politikától. A másik, hogy azért 95-től 2001-ig felelős gazdaságpolitika folyt itt, aminek minden technikai hiba ellenére volt egy zsánere, amit értékelték, és valahogy úgy könnyelődött el, hogy Magyarországgal már nem kell foglalkozni.

– **És megmaradtunk ilyenek, holott eltelt négy év, ami alatt mindez megváltozott?**

– Megmaradtunk. A harmadik, amit azért ne felejtsük el, hogy most divat ugyan az Európai Uniót szidni, de hát az Európai Unió volt a célunk. 97-ben Magyarországnak minden mutatója jobb volt, mint Görögországé. Magyarország orrba-szájba privatizált, Görögországban a telefonhálózatot nem tudták eladni, őket mégis úgy tartották számon a piacon, hogy uniós ország, mi meg egy posztkommunista ország vagyunk. 97-ben ez még így volt, 2002-től nem így van. 2002 decemberében mégis aláírták velünk a csatlakozási szerződést. Éppen 2002 őszén, amikor a magyar gazdaságban kiéleződtek a feszültségek. Ha akkor Magyarországot úgy vizsgálják, ahogy a tankönyvekben tanítják, akkor a termelésben, a fogyasztásban és a külkereskedelemben egyaránt bajokat találtak volna. De a kutya nem vizsgálta így, egy lettünk a tizenkettőből, akiket felvettek az Európai Unióba, marha jó, az milyen szuper közösség, vége van a rendszerváltásnak. Ez 2002 őszén volt. Szeptemberben lezárták a tárgyalásokat, decemberben megállapodtak. Éppen abban az időszakban, amikor a D-209-es ügy, a 9 százalékos deficit meg egyebek voltak...

– **Például elkezdődött a nagy osztogatás...**

– Amit felülírt az, hogy bekerülünk az Európai Unióba, és persze a magyarok elsőnek zárták le a tárgyalásokat. 2003 teljesen ráment arra, hogy ezek az újak már nem átalakulnak, hanem új EU-tagok, és majd ennyit kapnak meg annyit kapnak, és milyen demokrácia lesz. Ezzel voltak elfoglalva. 2004-ben ünnepélyesen bekövetkezett a belépés, tehát messziről nézve azt lehetett mondani, hogy ezek most értek révbe. Egy olyan ország a közép-európai térségben, ahol nincs ukrán maffia, nem lövik le a miniszterelnököt, mint Szerbiában, nem rejtegetnek háborús bűnösöket, nincs fegyverkereskedelem, mint Montenegróban, a civilizáció régi bástyája. Ez az érzés dominált a piaci várakozásokban, és az is, hogy belátható időn belül be fogjuk vezetni az eurót. Hogy mikor, 2008-ban vagy 2010-ben, azt 2003-ban még úgy láttuk, hogy taktikai és nem stratégiai kérdés. Egyszer meg kell hirdetni, meg kell csinálni, és kész. Ebből indult ki mindenki. Ezt azért mondom ilyen hosszan, mert megpróbálnám elmagyarázni, miért nem akarta a piac megbosszulni a tévedéseket. Amikor látták 2002-től 2004-ig, hogy sorozatban követjük el a hibákat, azért bocsátottak meg, mert azt mondták, oké, láttunk már ilyet, a belgák se feleltek meg, amikor beléptek, a finnek se, ott is túl nagyok voltak az adósságmutatók, rendben van, majd nyilván szigorítanak, reformálnak. Megoldottak ezek már keményebb dolgokat is, olyan politikusok vannak kormányon, akik korábban Bokros Lajos miniszter társai voltak, vagy utódai éppen, meg fogják oldani most is. Kitűztük 2008-at, helyesen, hisz öt év

alatt meg lehet csinálni. Aztán 2008-ból 2010 lett. Volt egy kormányváltás, azt mondtam, most aztán igazán keményen, technokratikusan nekiesünk. Majd, ahogy telik az idő, ugyanaz termelődik újra, és most már hitünk sincsen, mert most már a 2010-et is továbbtoljuk, magyarul valami egész más történik, mint amit a piacok vártak. És a piacok előbb-utóbb azért szoktak reagálni, tehát nem hiszem, hogy ez egy ártatlan játék. Ha nem 2010, akkor 2013, és ha nem 2013, akkor 2016. Pedig csak el kell határozni, hogy mit csinálunk, annak kell legyen határideje, azt időre meg kell csinálni, ezzel bizalmat kell szerezni, és attól kezdve működik. Ha nincs bizalom, ez az egész szétesik, a visszájára fordul, a meglévő bizalmat is aláássa. És ez az igazi veszély.

– **De nem látni túl sok hajlandóságot most erre, bár lehet, hogy ami elhangzik, csak szondázás, kommunikációs lépés. Mindenesetre az elmúlt napokban már olyan demagóg szembeállításokat lehetett hallani a miniszterelnöktől, amilyenek, legalábbis eddig, rá nem különösebben voltak jellemzők, hogy most akkor nyugdíjrendezés vagy euró, autópálya vagy euró. Miközben tudjuk, és nyilván tudja ő is, hogy nem ez a kérdés.**

– Nem így tevődik fel a kérdés, hanem pont fordítva. Ha lenne euró, lenne ez is meg az is, lenne miből finanszírozni. 2001 végétől a nagy politikai erők olyan hangnembe és ígéretésekbe lovalják bele egymást, amit őszintén, privátim egyikük sem vállal, de amint kiállnak a nép elé, tovább hergelik egymást. Ez rendkívül veszélyes, mert egyfelől tönkretelheti a növekedést, másrészt pénzügyi válságot robbanthat ki. Nagyon érdekes egy kínai közgazdász modellje, amiről nemrég olvastam: mi van akkor, ha a társadalmi preferenciák nagyon eltérnek, és nagyon konfliktusos a politikai hangvétel? Ígéretet kezdenek, aminek az az eredménye, hogy a közszolgáltatások iránti igény mértéktelenül megnő, előbb jön az eladósodás, majd jön a pénzügyi válság is. Gyönyörű matematikai modell.

– **Éppen egy kínai közgazdásztól...**

– Legalább nem mondhatják, hogy felbérelték.

– **Amellett, hogy tragédiának tartanám, ha a jelenlegi és a volt kormányfő életükben először éppen abban értenének egyet, hogy az euró bevezetésének reális dátuma kétezer-tizenvalahány – mert ez zeng most mindkét oldalról, a jobboldal még rátett pár lapáttal, megtoldotta pár esztendővel –, elég reménytelennek tűnik, hogy közmegegyezés híján komoly reformlépéseket lehet keresztülvinni az országban.**

– A magyar alkotmányos berendezkedés olyan, hogy ha a kormány valamit akar, akkor mindig mindent meg tud csinálni. Antall József már halálos beteg volt, amikor eladták a Matávot – ha van stratégiai terület az ország gazdaságában, az a távközlési monopólium. Vagy az autópálya-hálózat, amit Schamschula miniszter – nem mondom, hogy jól, de – privatizált 93 végén. Ez csak két példa, hogy ne mindig Bokrost emlegessük. De más példát is lehet mondani. Ha a kormány vissza akarja venni a

Budapest Airportot a kanadai–tajvani konzorciumtól, akkor vissza is veszi, ahogy meg is tette. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy Magyarországon a kormányzat erős.

– **Már hogy intézményesen erős?**

– Igen. Ha van hozzá politikai akarat, akkor eddig mindig minden kormány mindent keresztül tudott vinni. Ha nincs akarat, akkor meg mint a nem akart randevúnál: meleg van, hideg van, eső esik, fene tudja, mindig van valami kifogás. Tehát egyfelől kormányzati akarat nélkül nem megy semmi. Másodsorban azzal egyetérttek, hogy valamifajta változaspárti hangulat kell, hogy legyen. Például Németországban, ahol nagy az adósság, rosszabbak a viszonyok, mint korábban voltak, a lakosság 70–75 százaléka meg van győződve, hogy másként kell ezt a dolgot csinálni, míg 1988-ban a közgazdászok 78 százaléka és a lakosság mindössze 20 százaléka volt meggyőződve arról, másként kell csinálni. Vagyis most olyan ott a társadalmi hangulat, hogy nem kerülhet kormányra az, aki legalább irányában és zsánerében nem tenné meg a szükséges lépéseket. Nálunk nincs ilyen hangulat, ha véletlenül van közmegegyezés, az látszatokra építkezik. Például, mintha megegyezés lenne a nagy politikai erők között, hogy pénz van bőven. Az állam kiadását meg kell őrizni, a bevételét el kell engedni – pedig bevételi hiány van. A legbiztosabb adónemeket, nevezetesen a benzinadót és különösen az áfás forgalmi adót elengedni akkor, amikor az államháztartás finanszírozási igénye 8,5–9 százalék között van, abszolút felelőtlenység. Voltunk a miniszterelnöknél egy beszélgetésen, öt különféle irányultságú közgazdász. Egy dologban értettünk egyet: áfát csökkenteni akkor, amikor növekszik az állam finanszírozási igénye, az államháztartás valóságos hiánya, nem szabad, ez rossz időzítés. Van, hogy kell valamit csinálni, de nem mindegy, mikor. Helyi adót például valószínűleg minden országban szednek, és Magyarország az egyetlen, ahol nincs vagyoadó. Helyi adóra, vagyoadóra szükség van, de sajnos volt a teho, amit Grósz Károly indított el, ezért legalább húsz évre lekerült a napirendről: rosszkor akartak olyasmit csinálni, ami egyébként pedig szükséges. Most is ilyesmibe hajszolták bele egymást. Láthatóan mindkét oldalon vannak olyanok, akik elkezdenek számolni, és próbálják a politikusokat visszatartani, de nem sikerül nekik. Nekik azt mondják, visszafogjuk magunkat, nem ígérünk, felelősek leszünk. Ezt mondják hétfőn, de kedden már elvesztik a türelmüket, és hétfővégre, amikor nagy nyilvánosság elé állnak, még sokkal radikálisabb csökkentéssel állnak elő, mert hát ugye a közönség ezt várja tőlük – gondolják ők. Én nem gondolom.

– **És közben osztogatás is van, nem csak adócsökkentés. 6–8 tételt fel lehet sorolni, amelyeket újonnan dobtak be a köztudatba: nem lesz lakossági gázáremelés, de támogatjuk a nyugdíjasok távfűtését, emeljük a minimálbért, földet osztunk hitellel és így tovább.**

– Igen, ez is van.

– **És akkor most várjuk a sínen állva, hogy jöjjön a vonat?**

– Azt hiszem, hogy amikor majd valaki kormányra kerül, bizonyos szempontból eljön az igazság órája, és lesz lehetősége, hogy radikális lépéseket tegyen. Ez így volt minden alkalommal. 2002-ben, mint már beszéltünk erről, sajátos volt a helyzet a D-209-es ügy megkésett kirobbantása miatt, meg a tovább folyó választási kampány miatt, és ezzel azt az időszakot, amit a reformok elindítására lehetett volna felhasználni, osztogatásra használták. A nemzetközi reformirodalom egyik legalapvetőbb fölismerése, hogy amikor osztogatnak, akkor nincs reform. Reform akkor van, amikor a társadalomban van egy olyan érzés, hogy ez így tovább nem megy, amikor felfogják, hogy van más is, mint az ilyen közvetlen napi érdekek szerinti politizálás. A választás utáni hónapokban kell a keserű pirulákat lenyeletni, mint tették ezt minden demokratikus országban.

– **Az elmúlt években számos alkalommal szóba kerültek a reformok, mi is úgy beszélünk most, mintha csak elő kellene venni és bevezetni őket, de a szakemberek szerint az oly nagyon áhított reformtervek nem a fiókokban porosodnak, merthogy nincsenek. Azt hallottam, talán a vasút reformját lehetne a legkönnyebben bevezetni, mert abból már sok variáció készült.**

– Hát nem tudom, én a kilencvenes években benne voltam a vasúti tudományos tanácsban, ahol bármilyen elemi dolgot fölvetettünk, az nagyjából a papírkosárba került. Az egyik ilyen – erre határozottan emlékszem, mert akkor jöttem haza Németországból, ahol láttam működni – a tarifaközösség volt 95-ben. Három állami vállalat között egy egyezményt kötni körülbelül egyheti, esetleg tíznapi előkészítő munkát igényelt volna. Nálunk tíz évbe tellett.

– **Vagyis még a vasút reformja sem lenne egyszerű. És az egészségügyi, az oktatási, az államháztartási vagy az önkormányzati reform még így sem áll?**

– Nagyon kevés vita volt, pedig a reformokhoz sokat kell vitatkozni, meg kell győzni az embereket, meg kell győzni a közvéleményt, beszélni kell róla, reformpárti hangulatot kell teremteni. Egyébként meg várni kell. Mert egy bizonyos pont után annyira gyenge lesz például az egészségügyi rendszer működőképessége, vagy annyira nem tudják majd fizetni a nyugdíjakat, hogy muszáj lesz változtatni. Ezek megszületnek, nem tudjuk pontosan, mikor, hogyan, de megszületnek, mert minden társadalomban megszülettek. Leglényegesebb ebből a szempontból a skandináv államok tapasztalata, ahol tíz-tizenöt éve megfigyelhető, hogy a jóléti állam átszabásával fenntartható az államháztartás pozíciója. És ez működik Dániában és Finnországban is, Svédországban ráadásul jelentős államháztartási többletekkel, tehát ne tessék azt mondani, hogy jóléti államnál ezt nem lehet, hogy Európában ezt nem lehet, hogy szociáldemokrata kormány mellett nem lehet. És ez a válasz arra, hogy ha a kényszer egyszer eljön, jönnek a reformok. A legtöbb ország, még mielőtt fölborult volna, nekiállt reformálni. Magyarországon is így voltak reformok még 87–89-ben is, 92–94-ben is, de hogy mikor lesz a következő, nem tudom.

– **Megvárják a politikusok, hogy a társadalom úgy érezze, hogy ez a dolog így nem megy tovább?**

– Nem lehet előre megmondani, hogy hol lesz a pózna vége. Bizonyos szempontból már itt van, bizonyos szempontból meg a jóléti reformoknak nem szükségszerű végbemenniük, hiszen a gazdasági növekedés Magyarországon még mindig pozitív. Akik erre igazán nagyon ráfaragnak, azok a politikailag nem aktívak, a kis falvak lakói, a romák, akik tipikusan nem szerveződnek politikailag, mert a politikai osztály azokra figyel, akik hangosak. Jobban figyel az Orvosi Kamarára, mint a leszakadó rétegekre, mert az egyik befolyásos, a másik meg nem.

– **Ha a választások utáni új kormány reformokra szánja el magát, van-e annak jelentősége, hogy mivel kezd? Amivel meri, ahol kisebb az ellenállás, ahol legnagyobb a baj, vagy mivel? Azt reméltük, hogy az államháztartási reformba csak-csak belekezdenek, mert az talán csak egy belterjesebb kört érint.**

– Az államháztartáshoz nem lehet anélkül hozzányúlni, hogy a jóléti rendszerekről valamit ne mondanának. A jóléti rendszerekről nem lehet mondani valamit anélkül, hogy valamifajta megegyezés, legalább szakmai és bizonyos fokú társadalmi elfogadottság ne lenne, plusz reformléggör. Tehát hogy a dolgok így tovább nem mennek. Ehhez képest az egészségügyben nagyon kevés szavazaton múlt az, hogy ki ne legyen mondva, hogy semmiféle privatizáció ne történjen, holott nincs ember, akinek ne lenne valami rémtörténete az egészségügyről. Ez azt mutatja, hogy disszonancia van a magyar társadalomban, bizonyos dolgokat másként élnek meg, mint ahogy van. Közismert az a szociológiai felmérés, hogy a magyar társadalom 80 százaléka szegénynek tartja magát, mert nincs annyi jövedelme, mint amennyit szeretne. Mindeközben a Központi Statisztikai Hivatal szerint a szegények aránya – akiknek a jövedelme nem éri el az átlagjövedelem felét – 23 százalék, ami még mindig elég sok, de sokkal kevesebb a 80 százalékos érzülethez képest. Emiatt hiszem, hogy először kellene valamifajta hangulat, eltökéltség és hajlandóság a társadalmi erők részéről, amibe én beleértem kormányt és az ellenzéket is, hogy legalább azt, amit a kormányok maguk is csinálnak, ne támadják ellenzékben. Aztán ha egyszer megállapodtak valamiben, hogy mondjuk olyan településekre nem érdemes tíz kocsiból álló vasúti szerelvényt vinni napi négy alkalommal, ahol mindenkinek kocsija van, akkor majd tudnak értelmes ötletekkel előlépni. Most ugye nagy a baj, ezért már megint racizás van. Évtizedek óta mindig van racizás, aminek pedig semmi értelme nincsen. Ha minden intézményben gyorsan leveszünk tíz, tizenöt vagy húsz százalékot a kiadásokból, akkor abból csak kapitális baromságok fognak kijönni.

– **Vagyis a kevesebb pénz általában nem a felesleges kiadások lefaragására ösztönöz?**

– Ez így van. Nem megoldás hosszabb távon, hogy mondjuk az egyetem egyik szárnyát becsukjuk, mert akkor kisebb lesz a fűtési költség. A dolgot egészében végig kell gondolni, rengeteget kellene rágódni rajta, részint a nyilvánosság előtt és részint szakmai keretekben. Én annakidején a 2008-as eurót nagyon pártoltam, és javasoltam, hogy bízzák meg például a szakszervezeteket, nézzék meg, hogy azokban az országokban – Portugáliában, Írországbán, Görögországban –, ahol az eurót már

bevezették, milyen bérfelzárkóztatási pályán haladtak, és ez magyar viszonyokra hogyan fordítható le. Dolgozzanak ki ők egy javaslatot! Ha nem nagyokat kell szólni ugyanis, akkor elkezdenek számolni. Meglátogatják az elvtársakat itt-ott-amott, megisznak pár korty whiskyt, utána ők is világosabban fogják látni, hogy olyan sehol nem volt, hogy az euróba való bemenettel a bérek a gazdasági növekedést háromszorosan meghaladó ütemben nőnek öt, tíz, tizenöt éven keresztül, mondván, hogy a béreket is fel kell zárkóztatni Európához. Ezt a dumát abba kell hagyni! Valami fenntartható pályában kell megállapodni, és lehet, hogy nem bért, hanem mást kell követelni. Erre számtalan példa van. A svédeknel, az angoloknál a szakszervezetek mást követelnek. Mindenről meg lehet egyezni abban a pillanatban, amint a vita tárgya nem az, hogy ki a jobb hazafi, meg hogy általában ki a derekabb ember, hanem az a kérdés, hogy mi mennyi. És amikor megvan a mennyi, akkor mindig van üzlet, és ha van üzlet, akkor lehet stratégiát csinálni. Ezt 2008-cal kapcsolatban kihagytuk, de 2010-re szerintem még mindig fel lehetne készülni. 2010 még egy ötéves tervnyi távolságra van a mostani beszélgetésünktől, és az én emlékeim szerint egy ötéves terv az olyan hosszú idő, hogy még Sztálin elvtárs is meghalt közben, még Brezsnyev elvtárs is meghalt közben. Tehát még nagyon-nagyon messze van, és az iszonyú nagy baj, ha valaki ilyen messzire sem tud és mer tervezni.

– **Egy évvel ezelőtt egy konferencián azt mondta Bokros Lajos, hogy az 1848–49-es szabadságharc utáni reformokat, amelyek alapján 100 évig működött az ország, 18 hónap alatt vezették be. Azt is mondta: „Uraim, van még 18 hónapjuk.” Ebből már elment 12 reformok nélkül, és nincs kétségem, hogy a következő 6 is így fog elmenni. Várjuk a választásokat. De szakmai berkekben vajon érezni-e az áhított reformhangulat valamilyen előszelét? Hiszen ezt először a közgazdászok, a szakemberek körében kellene érezni.**

– A közgazdászok körében nem ismerek olyan létező, tehát publikáló, rendszeresen megjelenő, elemzéseiről ismert szakembert – tehát aki valaki, és nem „a mi közgazdászunk”, amilyen az új pártok alakulásának időszakában szaporodott el –, aki, bár pártszimpátia szerint abszolút megoszlik az értékrendje, ne azt mondaná, hogy évi 2-2,5 százalékkal csökkenteni lehetne az államháztartás finanszírozási igényét a jövő évtől kezdve, és ha ez évről évre megvalósul, akkor 2010-re már pluszba lépünk.

– **Számolnak, ami persze még nem reform. És más szakterületeken?**

– Mintha a többi területen is lenne ilyesmi. Én látni vélek szakmai megegyezést a politikában is. Ha az egyik oldalon olvasom Matolcsy György *Figyelő*ben közreadott programját, a másik oldalon meg a miniszterelnök most megjelent könyvét, akkor azért minden eltérés ellenére is látok közös pontokat. Amikor – anélkül, hogy összemossám a kettőt – lefordítjuk, hogy melyiküknel mit jelent az öngondoskodás és az állami gondoskodás aránya, milyen a mértékét tudó és – ahogy a miniszterelnök fogalmazott szépen – az egyensúlyt őrző gazdaságpolitikát folytató állam, akkor én látok közös pontokat, de legalábbis olyat, ami nem kibékíthetetlen. Amint túl vagyunk a kampányon és a választásokon, és megpróbáljuk a számok nyelvére lefordítani a konkrét intézkedéseket, nem kibékíthetetlen az ellentét. Azt gondolom, a

miniszterelnöknek abban igaza van, hogy az igazi választóvonal a szakszerű és a populista politika között van. De persze – ezt már nem ő teszi hozzá, hanem én – mindkét irányzat mindkét térfélen párhuzamosan jelen van, és ezért van nehéz helyzetben a választó, amikor tájékozódni próbál. A válasz tehát a kérdésre: igen, én azt hiszem, hogy 2006-ban, 2007-ben, főleg romló pénzügyi helyzet mellett, érzékelve azokat a kockázatokat, amelyek a folyamatok változatlan továbbmeneteléből adódnak, megismétlődhet az, ami volt 1995-ben. 1995-ben Magyarország nem volt olyan rossz helyzetben, mint volt 1990-ben, de megelőzték a nagyobb bajt. Bízom benne, hogy most sem kell pénzügyi válság ahhoz, hogy elkezdjenek másban gondolkodni, mint amik a választási plakátokon vannak. Tehát látok szakmai esélyt, és látok bizonyos politikai esélyt is. Még nagyon őszintétlenül, de elkezdtek egymással beszélgetni. Hogy Pokorni Zoltán elment a Köztársaság térre, annak azért – nem akarom túlértékelni – van szimbolikus jelentősége, mint ahogy annak is, hogy a *Figyelő* és a *Heti válasz* konferenciáján Kóka és Matolcsy egymás mellett ült. Attól még ugyanazon a héten a parlamentben páratlan durvaságok hangzottak el mindkét oldalról, de talán elkezdték. Mert ez vezethet oda, hogy véget ér az őrjöngés, és elkezdődik az az időszak, amikor számolnak, amikor üzletet kötnek inkább, mint egymás megsemmisítésére törekednek – ami ugye a demokrácia velejárója –, hogy tudnak együtt kormányozni, hisz veled is megtörténhet, hogy kormányra kerülsz, és veled is, hogy ellenzékbe. Tehát azt hiszem, hogy lesz itt kényszer is, meg talán valamifajta készség is arra, hogy szakszerűbben és előremutatóbban viselkedjenek.

– Térjünk vissza az eredeti kérdésre: mi van akkor, ha úgy döntenek, inkább nem kell az euró 2010-ben?

– A modern közgazdaságtan legnagyobb alakja, Alfred Marshall azt mondta, hogy azért a társadalom más, mint a természet, ezért minden törvény csak tendencia szerint érvényesül. Kimondjuk ugyan, hogy ennek így kell lennie, de vagy így lesz, vagy nem. Mindig van magyarázat, ha nincs így, de mindig van következménye is. Argentína a klasszikus példa erre. Argentínának az 1800-as évek végén az egy főre jutó jövedelme 3700 dollár körül volt, az Egyesült Államoké pedig 4000–4100 dollár. Tehát nagyjából egy kategóriába tartozó országok voltak. Most Argentínáé nagyjából 10–11 ezer dollár, az Egyesült Államoké 38 ezer. Nem lehet azt mondani, hogy Argentína nem jutott előre, hiszen a 11 ezer több mint a 3700, dinamikusan megháromszorozódott Argentínában a nemzeti termék, csak hát az Egyesült Államokhoz képest iszonyatosan elmaradtak. A gazdálkodás célja a jólét gyarapítása, a társadalom előre akar jutni, nem csak önmagához képest, hanem a többi társadalomhoz képest is. Ehhez ezt-azt tenni is kell. Ha nem csinálják, akkor nem az történik, mint a newtoni fizikában, hogy az egész szétesik, hanem kisebb lesz a teljesítmény, vagy stagnál a gazdaság.

– Tehát a tét az, hogy milyen pályára állunk.

– Úgy van. Az Európai Unió vagy segít, vagy nem segít. Vannak olyanok az Unióban, akik előre mentek, és vannak, akik nem. Görögország nem jutott előre, Portugália se nagyon jutott előre. Különösen igaz ez, ha régiókat nézünk. Andalúziában például az

emberek továbbra is ugyanolyan szegények, mint a templom egere, Kréta és Kelet-Szlovákia is ugyanolyan szegény. Van persze, akiknek bejött az Unió. Spanyolország egészének bejött, Írországnak, Finnországnak, Dániának bejött. Tehát vannak sikertörténetek is. A lényeg az, hogy az Unió ezt nem oldja meg helyettük, az Unió nem fog minket semmire sem rákényszeríteni. Csakhogy én úgy gondolom, hogy van valami oka annak, hogy nem azokban az országokban népszerű és sikeres az euró, ahol korábban is stabil valuta volt, hanem azokban, ahol fegyelmezetlen volt az államháztartás, ahol magas volt az infláció, ahol az emberek rettegnék attól, hogy az állam inflálja a megtakarításaikat. Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban, Görögországban népszerű. Ugyanilyen okok miatt gondolom, hogy nekünk nagyon nagy szükségünk van az euróra. A cseheknek nem biztos, mert a korona mindig stabil volt, jól elvannak vele. A forint nem volt mindig stabil. Plusz most kiszámolták, hogy mi mennyire be vagyunk épülve az Unió gazdaságába – kereskedelmi oldalról, tulajdonosi oldalról, vállalati, emberi, mindenféle oldalról. A mi konjunktúránk abszolút együtt ingadozik az Unió konjunktúrájával, tehát ha valakinek van értelme áttérni a közös valutára, akkor nekünk van. Önérdekből. Amikor már három százalék körül van az infláció, amikor tudjuk, hogy le lehetne menni a deficittel is, akkor nekünk lépniünk kellene. Az euró ráadásul jó tabu, mindenki tudja, hogy micsoda, ez ellen nem lehet tüntetni, ezt csak be kell vezetni.